

Latin tanulmányi verseny

A III. és IV. osztályosok országos latin tanulmányi versenyére 1991 decemberében (1. forduló) és 1992 márciusában (2. forduló) került sor az OKI szervezésében, és az egyetemi és középiskolai oktatókból álló 11 tagú versenybizottság szakmai közreműködésével. A versenyen 457 tanuló indult, az első fordulóban közülük 99-en értek el jó vagy jeles eredményt. Az ő munkáikból választotta ki a versenybizottság azt az 51 dolgozatot, amelyek írói részt vehettek a döntőben. Közülük 11 tanuló részesülhetett díjazásban, illetve dicséretben.

A versenybizottság tagjai tudatosan választottak a korábbiaknál valamivel nehezebb feladatokat, különösen a második forduló résztvevői számára. Egyrészt az a meggondolás vezetett bennünket, hogy a tét az első öt helyezett számára az egyetemi felvétel. Jogos tehát a követelmény, hogy az ország legjobbainak versenyén a résztvevők színvonala meghaladja a középiskolai átlagot. (Emellett természetesen egyik szövegben sem fordult elő olyan grammatikai jelenség, amely meghaladná a középiskolai tananyag kereteit.) Másik szempontunk a többi OKTV tantárgy ismerten magas színvonala – különösen igaz ez a modern idegen nyelvek versenyére. Ez ugyan nem lehet abszolút mérce a számunkra, hiszen a latint alacsonyabb óraszámban tanulják gimnazistáink, mint a többi nyelvet; mégis egyetértettünk abban, hogy fel kell hagynunk végre rosszul beidegzett és mára idejétmúlt kisebbségi érzéseinkkel, s a latin verseny színvonalát közelítenünk kell valamennyire a többi nyelvéhez. Örömmel láttuk, hogy voltak versenyzők, akik megoldották, néhányan pedig igen szépen oldották meg a feladatokat.

Ebben az évben mind az első, mind a második forduló nagy nehézségek elé állította a résztvevők többségét. Olyan grammatikai, különösen mondattani hiányosságokkal, hibákkal találkoztunk még a második fordulóban, a legjobbak versenyén is, amelyek korábban ilyen tömegesen nem fordultak elő, és amelyeket a szövegek nehézsége önmagában nem indokolhat. Természetesen nem elsősorban a versenybizottság feladata, hogy ennek a jelenségnek az okait megállapítsa; kívánatosnak tartanánk, ha a kérdést valamilyen népesebb szakmai fórum, pl. az Ókortudományi Társaság keretében alakuló Latintanári Szekció vitatná meg.

Az első fordulóban a feladat *Caesar Bellum civile* című műve III. könyvéből a 112. fej. 1-6. nyelvtanilag korrekt és magyaros fordítása volt: 14 soros szöveg 8 fordításkönnyítő magyarázattal. Nehézségei a következők:

a) Tartalma nem a szokásos „történet”, hanem leírás, mégpedig egy precíz helyrajzi leírás; címét megadtuk magyarul: „*Pharos szigetének leírása*”

b) Jó nyelvtudást igényelt egyes kifejezések visszaadása (pl. *portum efficit; vicus oppidi magnitudine; non potest esse introitus* stb.)

c) Grammatikai szempontból esetleg a sok és sokféle ablativus okozhatott - okozott is - nehézségeket (abl. qual., modi, orig., rei eff., auct., causae, sep stb.). Csodálkozva láttuk, hogy az ablativus absolutusok értelmezése a legtöbb versenyzőnek komoly erőpróbát jelentett.

Sajnos ezekkel a buktatókkal a tanulók egy része valóban nem boldogult; a hozzánk eljutott 99 dolgozat írója közül csak a második fordulóra kiválasztott 51 fordítás készítője értette meg a szöveg lényegét, és még ők sem mind hibátlanul. Így az alább felsorolandó hibák tipikusnak tekinthetők, ezeket még a döntőbe jutottak is el-elkövették.

A dolgozatjavítók egyhangúlag azt tartják a legnagyobb problémának, hogy a gimnazisták jelentős része aggály nélkül leír olyan mondatokat, kifejezéseket, amelyek magyarul szemmel láthatóan értelmetlenek - és ez volt a helyzet mindkét fordulóban. Úgy látjuk,

a versenyzők nincsenek eleve meggyőződve arról, hogy az eléjük tett latin szövegnek feltétlenül és minden körülmények között értelmes jelentése van. Ehhez az alapvető szemléleti hibához képest az összes többi - a grammatikaiakat is - következménynek tekintjük. Az *insula Alexandriae obiecta* kifejezés fordításaként ilyen „megoldásokat” olvasunk például: „az A. elé helyezett sziget”; „az A-nak kiszolgáltatott sziget” stb. Ahelyett, hogy „a hajók eltértek útirányuktól” (*suo cursu decesserunt*), ilyesféle mondatokat látunk: „a hajók gyorsaságuk miatt eltűntek”. sokak számára bizonyult megoldhatatlannak ez az egész rész, ahol arról van szó, hogy a hajók vigyázatlanságuk következtében (*imprudentia*) tértek el útirányuktól; ilyenkor bizony egészen értelmetlen megoldások is születtek, pl. „a hajósok (?) tudatlanságból itt csökkentebbek!” Tipikus eset, hogy a rossz fordítás oka tárgyi ismerethiány. Meglepően sok versenyző vélte pl. Pharost személynévnek, következőképpen úgy értelmezte a dolgot, hogy (valakik) „Pharost fogva tartották”. – Caesarnál azokról van szó, „akik Pharost megszállva (v. birtokukban) tartják: *a quibus Pharos tenetur*; ld. az igeidőt is!

A szövegben három *ablativus absolutus* volt. Úgy vettük észre, a tanulók nagyon nehezen tudják lefordítani ezt a szerkezetet, még akkor is, ha elméletben értik a lényegét. Egy példa: *lis invitis, a quibus Pharos tenetur, non potest esse ... navibus introitus ad portum*. Gyakori hiba, hogy az *is invitis ablativus absolutus* a tanulók valamilyen okból a tőle független és távol is álló *navibus* szóval hozták kapcsolatba, s ebből ilyen megoldások születtek: „a jóknak nem lehet bemenni...” stb. – ehelyett: Azok akarata ellenére, akik Pharost birtokukban tartják, nem mehet(nek) be hajó(k) a kikötőbe. Csak elrettentésül említjük, hogy voltak, akik az *invitis* szóban az *invito* 1. ige valamelyik alakját vélték felfedezni: „a hajók csalogatják általuk” (!) Igen kevesen értették meg azt, hogy egy sziget elfoglalását csak *militibus expositis* - a katonák partra szállításával és kitételével, ill. ez után (*abl. abs.*) - lehet megkezdeni. Ennek következtében az *expositis* participiumnak valamilyen elvontabb értelmet kellett „kiagyalniok”, pl.: „Caesar nem akarta veszélynek kitenni a hadsereget”, vagy ellenkezőleg: „ki akarta tenni a veszélynek a hadsereget” stb. A harmadik *ablativus absolutus* hasonló problémák voltak.

Magas volt a lexikai hibák száma, pl.: *angustum iter* = „rövid út”, *portus* = „kapu”, *turris magna altitudine* = „a sziget magaslatán”, *superiores reges* = „a leghatalmasabb királyok” stb.

Néhány versenyzőnek alaktani és vonzatproblémája is volt; ezek olyan kirívó hiányosságok, hogy bőven elég lesz egy-egy példát említenünk. Ebben a kifejezésben: *vicus oppidi magnitudine* – az *oppidi* alakot többen *pluralis nominativus*-nak vették, egyesek pedig, nem ismervén a félést jelentő ige vonzatát, a *hoc tum veritus Caesar* kifejezést a tőle függetlenül álló *hostibus* szóval kapcsolták össze: „C. félt az ellenségtől”.

Végül a kifejezések magyaros fordításának nehézségeit soroljuk fel töviden. Még a döntőbe jutott tanulók közül is csak kevesen tudták jó magyarsággal visszaadni az efféle kifejezések jelentését: *haec insula ... portum efficit* = „kikötőt alkot v. képez, v. egyszerűen: a sziget ... kikötő”; ehelyett „kikötőt létesít”, „kikötőt hoz létre” és más hasonló megoldások születtek. *Vicus oppidi magnitudine* = „város nagyságú település”; sok fordításban viszont ez áll: „a nagy városoknak a székhelyei (?)” stb. Ugyancsak nehézséget jelentett a *quibus rebus est effectum, a Caesari auxilia evocavit, a non potest esse introitus navibus* és sok más, köztük olyan szavak, kifejezések tolmácsolása is, amelyekhez jegyzetet adtunk.

Az első fordulóban kevesen, mintegy tízen készítettek hibátlannak mondható fordítást. A döntőbe a viszonylag legjobb 51 megoldás készítői jutottak. Itt a szöveg *Cicero De divinatione* című műve II. könyvének első fejezete volt (részlet kihagyásokkal). Ennek a nehézségei a bizottság szerint a következők lehettek:

a) A részlet szokatlan, bár egyáltalán nem példátlan tartalma: „Cicero filozófiai műveiről nyilatkozik”. Leginkább talán filozófiatörténetinek nevezhetjük; Cicero elmondja, miért

foglalkozik filozófiával, röviden beszámol arról, hogy mi volt a fő célja egyes filozófiai munkáiban.

b) A szöveg viszonylag hosszú összetett mondatokból áll, közülük különösen az első bonyolult – érdekes, hogy mégis ezt oldották meg a legtöbben elfogadható szinten.

c) Terjedelméhez képest (15 sor 12 jegyzettel) sok névmást, kérdőszót és egyéb kötőelemet tartalmaz: ezek jelentését, alaktanát bizony ismerniök kellett a versenyzőknek ahhoz, hogy megtalálják az összetett mondatok helyes értelmét.

A legsúlyosabb probléma itt is ugyanaz volt, mint az első fordulóban: a szöveg értelmességébe vetett hit, a szöveg iránti bizalom hiánya. Ráadásul most hosszabb összetett mondatokat kellett értelmesen visszaadni magyarul: a bizottság úgy látta, hogy rendkívül kevesen képesek ezt megoldani – ld. anyanyelvi képzés! Komoly gondot jelentett a tanulóknak már az is, ha az általuk megszokottnál csak egy hajszállal elvontabb gondolat-tal találkoztak. Ilyen volt pl. ez a tagmondat (segítő jegyzettel!): „Mivel pedig a filozófia alapja a jó és rossz dolgok elválasztása/megkülönböztetése, ...” (*Cumque fundamentum philosophiae positum esset in finibus bonorum et malorum, ...*). Legtöbben úgy értelmezték a dolgot, hogy maga Cicero volt az, aki saját kezűleg fektette le a filozófia alapját, ráadásul a „jó és a rossz határában”, sőt, „között”. Ez a hiba nem csak a grammatikai tudás (*passivum!!*), de a minimális elméleti készség tömeges hiányáról is vall ...

Ám ne járjunk a fellegekben! Miután sok dolgozatot átnéztünk, arra a következtetésre jutottunk, hogy a tanulók elsősorban egyszerűen azért nem boldogulnak az összetett mondatokkal, mert nem tudják kellő biztonsággal a névmásragozást, és mert nem ismerik a kötőszavak jelentéseit. Sokan pl. képtelenek értelmezni a *qua* nőnemű *ablativust* akkor, ha még egy -nem is áll utána: *quam re* = „vajon hol?”; nem ismerik a *cum causalis* jelentését, különösen ha ez *cumque* alakban szerepel: ez szerintük = „bárhogyan”; nincsenek tisztában az *et ... et ...* páros kötőszó helyes fordításával. A valóban igen nehéz *quid a quoque et quid contra quemque philosophum diceretur* („mit mondtak egyes filozófusok, és mit mondtak velük szemben, ti. mások”) kifejezés névmásainak rejtjelmeit csak a legkiválóbb kb. tucatnyi versenyző tudta megfejteni: ehhez jegyzetet sem adtunk, mert próbakőnek szántuk – az is lett. De az már sehogyan sem menthető, ha valaki a *mihi quaerenti* kifejezést így fordítja: „vizsgálom magamat”, - márpedig sok ilyen tanuló akadt!

Nagy számban találtunk más esethasználati, vonzatbeli, szófajtévesztési hibát is, pl.: *quam plurimis prodesse* = „a lehető legtöbbet használni”; egy igazságot *quattuor libris Academicis ostendimus* (jegyzettel!) = „erre a négy A. című könyvünket mutatjuk fel”; *quinque libri* = „ötödik könyv”; *ut maxime potuimus* = „a legelőkelőbb lettem”; genustévesztés: *nulla maior (ti. res) occurrebat* (jegyzetben megadtuk: ti. *mihi in mentem!*), mégis = „egy előkelő sem sietett elém”(?!).

Még ezen a magasnak szánt szinten is előfordultak ilyen lexikai szarvashibák: a *nobis* összetévesztése a *novus* 3 szóval; *cives mei* = „polgáram”, sőt, „alattvalóim” (ti. Cicero alattvalói, sic!). Meglepődtünk, hogy még a legjobbak között is milyen sok tanulónak vannak nehézségei a passzív és az álszenvedő igékkel: az *arbitros* és a *cohortati sumus* alakokat tömegesen fordították passzívumként („az a vélemény rólam”, ill. „biztattak minket”), míg a csakugyan passzív *positum esset* és *perrfecti sunt* igékkel nem tudtak mit kezdeni.

A szöveg egyetlen *ablativus absolutust* tartalmaz: *quibus rebus editis* (miután ezeket, ti. a műveket kiadtam). Itt ugyanazt a jelenséget tapasztaltuk, mint az első fordulóban; ilyen fordítások születtek: „ezekből a tényekből származó”, „ezen kiadott könyvek...” stb.

A vizsgabizottság a hagyományos elvhez kívánt ragaszkodni: első díjban csak hibátlan munka készítője részesülhet. Minthogy ilyen nem akadt, úgy határoztunk, hogy az első helyezést ebben az évben nem adjuk ki. A második helyre két tanuló került pontazonossággal. Díjazásban, ill. első- vagy másodfokú dicséretben a Vizsgabizottság összesen

11 (tizenny) versenyzőt részesített, mert ennyi valóban jó, jutalmazást érdemlő fordítás született. Így – bevalljuk – nem merítettük ki a rendelkezésre álló keretet (25 fő jutalmazása): ez a Versenybizottság állásfoglalásának is tekinthető.

A jutalmazottak listája:

1. helyezett: –	<i>Elsőfokú dicséretben részesültek:</i>
2. helyezettek (megosztva):
Kiss Farkas Gábor III. oszt. tan.
Tanára: Dobayné Fenyvesi Ildikó
Iskola: Nagy Lajos Gimnázium,
Pécs
és:
Vető Tamás IV. oszt. tan.
Tanárai: Molnár István
és Kincs Lajos
Iskola: Budapesti
Piarista Gimnázium	6. helyezett:
Labancz Zsolt III. oszt. tan.
Tanára: Bocsa József
Iskola: Piarista Gimnázium, Kecskemét
3. helyezett:
Nagy Janka IV. oszt. tan.
Tanára: Peller Beáta
Iskola: Patrona Hungariae
Gimnázium,
Budapest	7. helyezett:
Bencze Ágnes III. oszt. tan.
Tanára: Nagy Piroska
Iskola: ELTE Radnóti M. Gyakorló Gimn.,
Budapest
4. helyezett:
Tokodi Péter III. oszt. tan.
Tanára: Horváth Dori Tamás
Iskola: Bencés Gimnázium,
Pannonhalma	8. helyezett:
Nagypál Szabolcs IV. oszt. tan.
Tanárai: Molnár István és Kincs Lajos
Iskola: Budapesti Piarista Gimnázium
5. helyezett:
Lengyel Péter III. oszt. tan.
Tanára:
Dr. Pető Zsigmondné
Iskola: Gárdonyi G.
Gimn. és szakközépiskola,
Eger	<i>Másodfokú dicséretben részesültek:</i>
	9. helyezett:
Szent-Miklóssy Andrea IV. oszt. tan.
Tanára: Peller Beáta
Iskola: Patrona Hungariae Gimn., Budapest
	10. helyezett:
Vácz András II. oszt. tan.
Tanára: Szőke Ágnes
Iskola: ELTE Apáczai Cs. J. Gimn.,
Budapest
	11. helyezett:
Kamrada G. Dolóresz III. oszt. tan.
Tanára: Koráné Mata Anna
Iskola: Szent István Gimnázium, Esztergom

A tanulókat felkészítő tanárok közül *a legtöbb diákot és a legeredményesebb versenyzőket küldő pedagógusnak* járó kitüntető díjat a Vizsgabizottság ebben a tanévben *Kincs Lajos professzor úrnak*, a Budapesti Piarista Gimnázium tanárának ítélte oda.

Neki, valamennyi győztesnek és tanáraiknak szívből gratulál, további hosszú, eredményes és örömteli munkálkodást kíván a Versenybizottság!

Álljon itt végezetül egy rövid statisztika a döntő résztvevőiről.

1. A döntőbe 51 tanuló, 27 leány és 24 fiú került, a díjazottaknál ez az arány a fiúk javára változik: 7 fiú és 4 leánytanuló részesült jutalomban. (Összevetésül: az idei tanévben az egyetemen 10 leány és mindössze 2 fiú kezdte meg latin szakos tanulmányait. Hiába, a pálya vonzása ... !)

2. Egyelőre nem találunk magyarázatot a IV. osztályos gimnazisták idei gyenge szereplésére, ez persze lehet véletlen is. A döntőben 2 másodikos (emelt óraszámú latin tanuló), 28 harmadikos és mindössze 21 negyedikes gimnazista vett részt. A díjazottak között is folytatódik, talán még erősödik is ez a tendencia: 1 másodikos, 6 harmadikos és csupán 4 negyedikes tanuló ért el helyezést ebben a tanévben! Vajon mi ennek az oka?

3. 27 vidéki és 24 budapesti diák került a döntőbe – ez nagyjából megfelel az indulók arányának; díjazásban 5 vidéki és 6 budapesti tanuló részesült.

4. A korábbi éveknél is jobb eredményt értek el versenyyükön az egyházi iskolák. Az 51 döntőbeli résztvevő közül húszan tanulnak egyházi és harmincegyen világi gimnáziumban. A résztvevők közel egyharmadát, 15 tanulót a következő 3 egyházi iskola küldte a döntőbe: a Patrona Hungariae (5 főt), a Budapesti Piarista Gimnázium (5 főt) és a Panonhalmi Bencés Gimnázium (szintén 5 főt); a többi 16 iskola - e 3 nélkül - átlagosan 2,2 versenyzővel képviseltette magát a döntőben; velük együtt pedig az egy iskolára jutó döntős diákok átlagszáma 2,6. A díjazottak közül 6 fő jár egyházi iskolába.

DÉR KATALIN

Magyar szerzetesrend: a pálosok

A pálos rend különös helyet foglal el a szerzetesrendek történetében és főként magyar szempontból. Az egyetlen rend volt, amely Magyarországon alakult, s egyike azoknak, amelyek 1989 óta újjászerveződhetnek. Teljes hivatalos neve: Ordo Fratrum Sancto Pauli Eremitae, magyarul: Szent Pál első remete testvéreinek rendje. A névadó és példakép Thébai Szent Pál a rend keletkezési idejénél majd egy évezreddel korábban élt Egyiptomban, de Szent Jeromostól származó utólagos életrajza olyan legendáriumot szőtt köré, amely hatékony eszmei kapcsot biztosított több évszázad múltán is. A nemegyszer átírt legenda a keresztény hagiográfiának és az antik mintáknak szerencsés ötvözete volt.

Nem vitás, hogy a kései ókor Nilus-parti remetái és a magyar középkor pálos rendje nem megszakíthatatlan vonalon követték egymást. A középkori remeteeszmény olykor az eretnység határát súrolta, mert nehezen volt beilleszthető a hierarchikus egyházba. Éppen ezért lehet társadalomtörténeti jelentősége egy olyan szerzetesrend bemutatásának, melynek nem volt materiális kontinuitása. A pálosok története a magyarországi – és kelet-közép-európai – történelmi, azon belül az egyháztörténeti sajátosságok mikrokozmosza.

Ha a következőkben sorra vesszük az elfogadott tényeket, akkor már az alapításnál megállapítható, hogy az nem egyetlen aktus és nem is egyetlen személy tevékenységének eredménye volt. Az első közös remetetelep *Fejér György* szerint 1215-ben, más adatok alapján inkább 1125-ben létesült a Mecsek hegység nyugati részén *Szent Jakab* apostolnak szentelve. A *Bertalan* pécsi püspök által alapított kolostor romjai – a ma Pécshez tartozó – egykori Patacs és Ürög falvak között ma is láthatók a Jakabhegyen. A pálos rend másik forrásvidéke a Pilis-hegység, meghatározó személyisége pedig *Özséb* (*Eusebius*) esztergomi kanonok volt. 1250 táján a mai Keszthely határához tartozó Klastrompusztán kolostorépítésbe fogott. *Gyöngyösi Gergely* rendtörténete szerint *Özséb* egy látomás hatására cselekedett: szórványos kis tüzeket látott, mintegy magányosan, szét-szórta élő remeteket, majd látomásában a tűzfoltok egyetlen nagy lángnyelvvé olvadtak össze. Az új, egységes monostor patrocíniumának a Szent Keresztet választotta, amely Keresztúr (nem pedig Pilisszentkereszt) néven a rend első középkori központja lett. *Özséb* lett a pálosok első tartományfőnöke (provincialis prior), mert vezetőjüknek ismerték el a jakabhegyi remetéken kívül az 1270-ig létesült többi közösség tagjai is. A rend azonban még nélkülözte a pápai elismerést. *Özséb* éppen azért utazott Rómába 1263-ban, hogy egy *Szent Ágoston* nevével fémjelzett egyetemes regulát